

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง "การจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาในประเทศไทย ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พุทธศักราช 2475 - พุทธศักราช 2488" มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อศึกษาการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาในประเทศไทย ในด้าน จุดมุ่งหมาย แนวทางการจัดการศึกษา และการดำเนินการจัดการศึกษาตามแนวนโยบายทางการศึกษาของรัฐบาล ในสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 - 2488 โดยการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ ซึ่งใช้วิธีการศึกษาและวิเคราะห์เอกสาร และการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า ข้อมูลที่ใช้ได้มาจากการค้นคว้าเอกสารประวัติศาสตร์ ทั้งที่เป็นเอกสารขึ้นต้น และเอกสารขึ้นรอง รวมทั้งการสัมภาษณ์บุคคลที่มีบทบาท และ/หรือเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาในช่วงเวลาดังกล่าว แล้วนำเสนอเป็นวิทยานิพนธ์ในลักษณะการพรรณนาเชิงวิเคราะห์

สรุปผลการวิจัย

จุดมุ่งหมาย และแนวทางการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษา

1. **จุดมุ่งหมาย และแนวทางการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาในรัฐธรรมนูญ และนโยบายรัฐบาล**

ภายหลังจากประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 จุดมุ่งหมายประการหนึ่งของคณะราษฎร หรือคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คือ

จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร โดยกำหนดเป็นหลัก 1 ใน 8 ประการที่ถือเป็นนโยบายครั้งแรกในการเข้าบริหารประเทศของรัฐบาล และต่อมาได้กำหนดหลักการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งสิ้นในสภาผู้แทนราษฎร จากเงื่อนไขการจบการศึกษาภาคบังคับของราษฎรผู้มีสิทธิเลือกตั้ง ซึ่งได้กำหนดไว้ในมาตรา 10 แห่งพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ความว่า

. เมื่อจำนวนราษฎรที่พระราชอาณาเขตได้สอบได้วิชาประถมศึกษาได้เป็นจำนวนเกินกว่าครึ่ง และอย่างช้าต้องไม่เกิน ๑๐ ปี นับแต่วันใช้ธรรมนูญนี้ สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรจะต้องเป็นผู้ที่ราษฎรได้เลือกตั้งขึ้นเองทั้งสิ้น สมาชิกประเภทที่ ๑ เป็นอันไม่มีอีกต่อไป

บทเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ซึ่งถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับถาวรฉบับแรกของประเทศ ได้กล่าวถึงเงื่อนไขการปกครองประเทศสมัยที่ 3 ความว่า

. มาตรา ๖๕ เมื่อราษฎรผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ยังมีการศึกษาไม่จบประถมศึกษาสามัญมากกว่ากึ่งจำนวนทั้งหมด และอย่างช้าต้องไม่เกินกว่าสิบปี นับแต่วันใช้พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. ๒๔๗๕ สภาผู้แทนประกอบด้วยสมาชิก ๑ ประเภทมีจำนวนเท่ากัน

จากหลักการการศึกษา และบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญทั้ง 2 ฉบับ ทำให้ได้ทราบถึงความคาดหวังของรัฐบาลคือ เมื่อราษฎรมีการศึกษาจบชั้นประถมศึกษาจะเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในระบอบการปกครองตามแบบใหม่ ตลอดจนมีวิจาร์ณญาในการเลือกผู้แทนราษฎร เพื่อเป็นตัวแทนทำหน้าที่ในการบริหารประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่จำเป็นต้องมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภท 2 อีกต่อไป และจากเงื่อนไขเวลาที่กำหนดไว้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษานั้น ถือเป็นสัญญาที่รัฐบาลได้ให้ไว้กับ

ราชการว่า รัฐบาลจะขยายการศึกษาออกไปอย่างกว้างขวาง เพื่อให้ราษฎรเรียนจบชั้นประถมศึกษาได้เกินครึ่งจำนวนภายในเวลา 10 ปี แต่เงื่อนไขเวลาดังกล่าวนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นภายใน 20 ปี ตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ คือ "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2483)" ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเหตุผล และสภาพทางการเมือง ตลอดจนปัญหาด้านงบประมาณการจัดการศึกษาที่เพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อย ไม่สอดคล้องกับอัตราการขยายตัวทางด้านปริมาณของการศึกษาในระดับนี้เป็นประการสำคัญ

ในช่วงระยะเวลา 14 ปี ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 - 2488 มีรัฐบาลเข้ามาบริหารประเทศทั้งสิ้น 13 ชุด ซึ่งรัฐบาลแต่ละชุดได้มีนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดิน เพื่อขอความไว้วางใจต่อรัฐสภาตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ และนโยบายการบริหารประเทศนี้ ก็ได้กล่าวถึงนโยบายการจัดการศึกษาของชาติไว้เป็นส่วนหนึ่ง ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาด้วย แต่เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลในแต่ละคราวนั้น ผู้ที่มีบทบาทในการให้ความเห็นชอบในระดับนโยบายทางการศึกษาส่วนใหญ่เป็นชุดเดิม ดังนั้นนโยบายทางการศึกษาของรัฐบาลแต่ละชุดจึงมีสาระคล้ายคลึงกัน และมีจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาที่สำคัญ ไม่แตกต่างกันมากนัก กล่าวคือ ต้องการให้การศึกษแก่ราษฎรอย่างเต็มที่ เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจในระบอบการปกครองแบบใหม่ เป็นพลเมืองดี มีความรู้ ความสามารถในการประกอบอาชีพ โดยจะขยายการศึกษาในระดับประถมศึกษาออกไปให้แพร่หลาย ปรับปรุงหลักสูตร ตำราเรียน ส่งเสริมฐานะและความเป็นอยู่ของครูให้ดีขึ้น และส่งเสริมการศึกษาด้านอาชีพ ต่อมาภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ยุติลงในปี พ.ศ. 2488 นโยบายรัฐบาลมุ่งที่จะปรับปรุงคุณภาพการศึกษาของชาติ ศีลธรรม และอนามัยของนักเรียน

2. จุดมุ่งหมาย และแนวทางการจัดการศึกษาในพระราชบัญญัติประถมศึกษา

การจัดการศึกษาตามแนวนโยบายการศึกษาของรัฐบาลดังกล่าวข้างต้น มีจุดมุ่งหมายการศึกษาที่เกี่ยวข้อง 2 ฉบับ คือ พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 และพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2478 ซึ่งพระราชบัญญัติแต่ละฉบับมีจุดมุ่งหมายโดยสรุป คือ

พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 มีจุดมุ่งหมายเพื่อยกระดับความรู้ของราษฎรทั่วประเทศให้สูงขึ้นอย่างน้อยอ่านออก เขียนได้ และเพื่อผลิตบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถให้แก่หน่วยงานของราชการ

พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2478 มีจุดมุ่งหมายเพื่อปรับปรุงแก้ไขบทบัญญัติบางมาตราของพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 และเพื่อให้ผู้ที่จบการศึกษามีความรู้ ความสามารถตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรประถมศึกษา

ส่วนแนวทางการจัดการศึกษาคตามพระราชบัญญัติทั้ง 2 ฉบับได้กำหนดรายละเอียดไว้ในระเบียบ ข้อบังคับ กฎกระทรวงฉบับต่าง ๆ

3. จุดมุ่งหมาย และแนวทางการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาในแผนการศึกษา

แม่บทหลักในการจัดการศึกษาที่ประกาศใช้ในช่วงนี้มี 2 ฉบับ คือ แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 และแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 ซึ่งแผนการศึกษานี้แต่ละฉบับมีจุดมุ่งหมาย และแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อสร้างเสริมบุคคลให้เป็นพลเมืองดี แต่ลักษณะและคุณสมบัติของพลเมืองดีที่ต้องการนั้นมีการกำหนดแตกต่างกันออกไปในแต่ละแผนการศึกษาก็คือ จุดมุ่งหมายการจัดการศึกษาในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 มุ่งให้ผู้ที่จบการศึกษากาอบังคับเป็นพลเมืองดีซึ่งมีความรู้ ความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักสิทธิหน้าที่ของพลเมืองดี และเพื่อประโยชน์ในการประกอบอาชีพได้เน้นให้นักเรียนได้รับการศึกษาทั้งสามัญศึกษา และวิสามัญศึกษา โดยให้แบ่งการจัดการศึกษาออกเป็น 3 ส่วนเท่า ๆ กัน คือ จริยศึกษา พุทธิศึกษา และพลศึกษา

แนวทางการจัดการศึกษา ได้กล่าวถึงลักษณะการดำเนินการจัดการศึกษา ทั้งสามัญศึกษา และวิสามัญศึกษา ประเภทโรงเรียน เงินอุดหนุนการศึกษา การฝึกหัดครู การตรวจโรงเรียน การสำรวจอนามัย และการสอบได้

แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 ได้ใช้ต่อมาเป็นเวลาประมาณ 4 ปี จึงมีการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 เมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2479 ทั้งนี้เพื่อต้องการลดเวลาเรียนในทางสามัญศึกษาลงอีก 2 ปี และกำหนดให้การศึกษาในระดับประถมศึกษามีเพียงสามัญศึกษา 4 ปี โดยมุ่งเน้นให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษา ทั้งสามัญศึกษา และอาชีวศึกษา เพื่อจะได้ทำหน้าที่เป็นพลเมืองดีตามระบอบรัฐธรรมนูญ ซึ่งในการจัดการศึกษาให้แบ่งการจัดออกเป็น 3 ส่วน เช่นเดียวกับแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 แต่จัดลำดับแตกต่างกัน คือ มหุทธิศึกษา จริยศึกษา และพลศึกษา ซึ่งการจัดลำดับที่แตกต่างกันนี้ อาจขึ้นอยู่กับความต้องการที่จะเน้นองค์ 3 แห่งการศึกษาตามลำดับความสำคัญ โดยลำดับที่กล่าวถึงก่อนย่อมได้รับการเน้นกว่าลำดับหลัง

การจัดการศึกษาดานแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 ได้กำหนดแนวทางการจัดโดยกล่าวถึง การแบ่งแรงในการจัดการศึกษา การอุปถัมภ์โรงเรียนราษฎร์ การให้ทุนเล่าเรียนแก่นักเรียน การสอบ การจัดให้มีครูประกาศนียบัตร หรือปริญญา หรือผู้เชี่ยวชาญในสถานศึกษาแต่ละแห่ง ซึ่งการกำหนดวุฒิของครูที่ทำการสอนในแต่ละระดับการศึกษา ในแผนการศึกษาทั้ง 2 ฉบับมีข้อสังเกตคือ แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 ได้เน้นให้สถานศึกษาแต่ละแห่งจัดให้มีครูที่มีวุฒิทางครู "ใดตรีหรือในส่วนหรือ" แต่ในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 ได้กำหนดไว้เพียงให้มีครูที่มีวุฒิทางครูตามสมควรเท่านั้น

4. จุดมุ่งหมายและแนวทางการจัดการศึกษาในหลักสูตรประถมศึกษา

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง สภาสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของประเทศได้เปลี่ยนแปลงไปตามลำดับ และในทางการศึกษาก็ได้มีการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 แต่การจัดการศึกษาระดับประถมศึกษายังคงดำเนินตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2464 แม้จะมีความพยายามในการแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาฉบับใหม่ แต่ก็ไม่สามารถประกาศใช้หลักสูตรฉบับใหม่ได้

หลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ. 2464 ประกอบไปด้วยหลักสูตรระดับประถมศึกษา 2 หลักสูตร คือหลักสูตรประถมศึกษา (ชาย) และหลักสูตรประถมศึกษา(หญิง) ซึ่งได้กำหนดจุดมุ่งหมายการสอนในแต่ละวิชาไว้ค่อนข้างละเอียดและไม่เป็นหมวดหมู่ แต่ก็ถือได้ว่าเป็น

จุดมุ่งหมายที่เน้นเกี่ยวกับองค์ 3 แห่งการศึกษา คือ จริยศึกษา ได้แก่ การเป็นพลเมืองดี การรู้จักแสวงหาอาชีพในทางสุจริต มีความเหมาะสมกับตนเองและท้องถิ่น และการมีจิตใจว่าเริงง่วนใฝ่ พุทธิศึกษา ได้แก่ การอ่านออก เขียนได้ คิดคำนวณได้ ช่างสังเกต และสามารถเอาตัวรอดได้ในสภาวะคับขัน พลศึกษา ได้แก่ การมีร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์

สำหรับแนวทางการจัดการจัดการศึกษา เป็นการเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนบางรายวิชา ซึ่งให้ความสำคัญกับการเรียนด้วยการปฏิบัติจริง โดยใช้สิ่งที่อยู่รอบตัวเป็นสื่อการเรียนการสอน

เนื่องจากการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 ได้กำหนดให้ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 - 6 เป็นการเรียนในทางวิสามัญ และให้ความสำคัญกับการศึกษาในส่วนนี้เทียบเท่ากับสามัญศึกษา ดังนั้นในปี พ.ศ. 2478 กระทรวงธรรมการจึงได้ประกาศใช้ระเบียบการโรงเรียนประถมวิสามัญชาย (แผนกประจำ) และหลักสูตรประถมวิสามัญเกษตรกรรม โดยมีจุดมุ่งหมาย คือ ต้องการให้นักเรียนเป็นพลเมืองดี มีคุณธรรม และมีคุณลักษณะที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพ เช่น ความซื่อสัตย์ อุตุน มีความรัก และเห็นคุณค่าของการใช้แรงงาน สามารถประกอบอาชีพได้ และได้กำหนดแนวทางการจัดการศึกษา ซึ่งเน้นการปฏิบัติจริง โดยมีครูเป็นตัวอย่างที่ดีทั้งในด้านความประพฤติ และการดำเนินชีวิตประจำวัน

ต่อมา ภายหลังจากการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 กระทรวงธรรมการก็ได้ประกาศใช้หลักสูตรชั้นประถมศึกษา และประมวลการสอน ในปี พ.ศ. 2480 เพื่อให้การจัดการศึกษาระดับประถมศึกษา สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการจัดชั้นเรียนในระดับประถมศึกษา และเนื่องจากจุดมุ่งหมายในแผนการศึกษาชาติฉบับใหม่ได้เน้นการจัดการศึกษาเพื่อการเป็นพลเมืองดีตามระบอบรัฐธรรมนูญ ดังนั้นจุดมุ่งหมายการจัดการศึกษาในหลักสูตรฉบับนี้จึงมุ่งเน้นการเป็นพลเมืองดี มีความรู้ อ่านออก เขียนได้ คิดคำนวณได้ มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมรอบ ๆ ตัว มีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ และมีความรู้ในงานฝีมือเบื้องต้น

หลักสูตรชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2480 ได้เสนอแนะถึงวิธีการจัดการเรียนการสอนโดยนำเอาหลักจิตวิทยาการศึกษาสมัยใหม่เข้ามาใช้มากขึ้น เช่น การจัดการเรียนการสอนตามช่วงความสนใจของนักเรียน การจัดการศึกษานอกสถานที่ การจัดทัศนศึกษา เพื่อส่งเสริมความรู้รอบตัว

จากจุดมุ่งหมายและแนวทางการจัดการศึกษาในเอกสารต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ได้มีการนำไปสู่การดำเนินการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาดังต่อไปนี้

การดำเนินการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษา

การศึกษาไม่ว่าจะเป็นยุคสมัยใดย่อมดำเนินการไปภายในบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองในแต่ละยุคที่แตกต่างกัน การดำเนินการจัดการศึกษาในประเทศไทยก่อน สมัยกรุงศรีอยุธยาที่ยังไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าเป็นไปในรูปแบบใด

การดำเนินการจัดการศึกษานับตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้น เป็นการศึกษาแผนโบราณที่อาศัยบ้าน วัด และวัง เป็นสถานที่ให้การศึกษา แต่โดยลักษณะพื้นฐานทางสังคม วัฒนธรรม ความจำเป็นในชีวิตประจำวัน และข้อจำกัดเกี่ยวกับ อุปกรณ์การศึกษา ทำให้ความจำเป็นในการเรียนรู้วิถีชีวิตไม่มีความสำคัญเท่าใดนัก การเรียนทั้งหลายมุ่งให้มีความรู้ ความสามารถในการประกอบอาชีพได้ดังที่บรรพบุรุษ ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา และให้เป็นคนดี ตามหลักคำสอนในพุทธศาสนา เพื่อให้สามารถ ดำเนินชีวิตประจำวันได้ การจัดการเรียนการสอนในทางสามัญศึกษาที่จัดขึ้นตามวัดต่าง ๆ นั้นจะเน้นการอ่านได้ เขียนถูกเป็นสำคัญ อุปกรณ์ในการเรียนที่สำคัญ คือ กระดานดำ ดินสอขาว ไม้บรรทัด และมีหนังสือแบบเรียน เช่น ประถมก.กา และประถมก.กาหัดอ่าน ตลอดจนหนังสือเรียนประเภทวรรณกรรมต่าง ๆ ส่วนการศึกษาด้านอาชีพนั้น เด็ก ๆ จะได้รับการถ่ายทอดโดยการปฏิบัติจริงในโอกาสต่าง ๆ จากผู้ใหญ่ในครอบครัว หรือผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในสาขาอาชีพต่าง ๆ

ต่อมาภายหลังจากที่ประเทศได้เปิดประเทศติดต่อกับชาวตะวันตกอีกครั้งหนึ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การศึกษาแบบใหม่ในระบบโรงเรียนจึงได้เริ่มมีขึ้น โดยคณะมิชชันนารีฝ่ายโปรเตสแตนต์ก็ได้เข้ามาตั้งโรงเรียนสอนศาสนาขึ้นในประเทศไทย แต่ปริมาณโรงเรียนของหมอสอนศาสนามีจำนวนจำกัด และตั้งอยู่ในเมืองหลวงหรือตามเมืองใหญ่ ๆ สำหรับให้การศึกษาแก่คนจำนวนน้อย ดังนั้นจึงไม่สามารถก่อให้เกิดผลทางการศึกษาในวงกว้างได้ จนกระทั่งถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาที่มีต่อความอยู่รอด และ

การนัฒนาประเทศ ดังนั้นพระองค์จึงทรงเป็นผู้นำในการปฏิรูปการศึกษา ทั้งนี้มีสาเหตุสำคัญเนื่องมาจากการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก การเผยแพร่วิทยาการของชาวตะวันตก ประสบการณ์จากการเสด็จประพาสต่างประเทศ และความต้องการคนเข้ารับราชการในหน่วยงานของราชการที่ทรงตั้งขึ้นใหม่

การดำเนินการจัดการศึกษาภายหลังการปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ได้มีการจัดตั้งหน่วยงานขึ้นมาดูแลการศึกษาของชาติโดยเฉพาะ คือ ในปี พ.ศ. 2430 ได้จัดตั้งกรมศึกษาธิการ และต่อมาในปีพ.ศ. 2435 ได้รวมหน่วยงานหลายหน่วยงานจัดตั้งเป็น "กระทรวงธรรมการ" ทั้งนี้ในการดำเนินการจัดการศึกษาในระยะแรกนั้น ได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ หลายหน่วยงาน อาทิเช่น กระทรวงมหาดไทย และคณะสงฆ์

การดำเนินการจัดการศึกษาในระยะต่อมาแม้จะได้มีการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาเป็นแบบสมัยใหม่ในระบบโรงเรียน และพัฒนาเป็นการศึกษาสำหรับชาติในสมัยรัชกาลที่ 6 แต่การจัดการเรียนการสอนโดยทั่วไปยังมีสภาพไม่แตกต่างจากการศึกษาแผนโบราณมากนัก ส่วนการจัดการศึกษาด้านอาชีพในระบบโรงเรียนได้เริ่มดำเนินการอย่างจริงจังในสมัยที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ (พ.ศ. 2459 - 2468) แต่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่ามีการจัดการเรียนการสอนในลักษณะใด

การวัดและประเมินผลการเรียนการสอนในโรงเรียนใช้วิธีการที่เรียกว่า "การไล่หนังสือ" ต่อมาได้มีระเบียบการสอบคัดเลือกบุคคลเข้ารับราชการใน "ประกาศการเรียน" และเปลี่ยนเป็น "พระราชบัญญัติการสอบวิชาพ.ศ. 2433" ที่กำหนดขึ้นและวิชาที่ต้องสอบไว้ โดยให้ข้าหลวงสอบไล่เป็นผู้ออกไปดำเนินการตั้งแต่การออกข้อสอบ ดำเนินการสอบ ตรวจกระดาษคำตอบ ตัดสินและให้รางวัลแก่ผู้สอบได้คะแนนยอดเยี่ยม และเมื่อมีการตั้งกองสอบไล่วิชาขึ้นมาเป็นกองหนึ่งในกระทรวงศึกษาธิการในปี พ.ศ. 2451 หน้าที่ของข้าหลวงสอบไล่จึงได้รับการแบ่งเบาเหลือเพียงการตัดสินผลการสอบเท่านั้น ส่วนหน้าที่อื่น ๆ เจ้าหน้าที่ของกองสอบไล่ได้ทำหน้าที่แทน

ต่อมาในปี พ.ศ. 2465 จึงมีการออกระเบียบต่าง ๆ ในการสอบและใช้เรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ. 2480 จึงได้ทำการแก้ไขปรับปรุงระเบียบการสอบฉบับเดิม

การดำเนินการจัดการศึกษาดังกล่าวข้างต้น ส่งผลต่อการขยายตัวทางปริมาณของการศึกษาในรูปแบบใหม่ไปสู่ราษฎรอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะภายหลังจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 แม้จะปรากฏหลักฐานว่าคุณภาพการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนนี้ได้รับความสำเร็จน้อย เนื่องจากการขาดแคลนงบประมาณสนับสนุน ราษฎรไม่เห็นคุณค่าและความจำเป็นของการศึกษา การขาดแคลนบุคลากรทางการศึกษา ที่มีความรู้ความสามารถ ความไม่สะดวกในการคมนาคม เป็นต้น ซึ่งปัญหาดังกล่าวนี้ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาได้พยายามปรับปรุงแก้ไขในส่วนที่บกพร่องตามกำลัง เพื่อให้การจัดการศึกษาของชาติดำเนินต่อไปได้

การขยายตัวทางการศึกษาที่เริ่มมีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เรื่อยมา สามารถผลิตชนชั้นกลางจำนวนหนึ่งที่มีความรู้ความสามารถให้กับหน่วยงานของราชการ ตลอดจนสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้กับคนในชาติ และได้ก่อให้เกิดกลุ่มปัญญาชนชั้นกลางในระบบราชการอย่างรวดเร็ว ในขณะที่สภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองภายในประเทศมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเชื่องช้าจนไม่สามารถรองรับการเติบโตของคนกลุ่มนี้ได้ทันการณ์ ประกอบกับมีแรงกระตุ้นทางการเมืองระหว่างประเทศ จนกระทั่งในที่สุดได้กลายเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475

ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นองค์ระประมุขตั้งแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา อาจกล่าวได้ว่าการศึกษาของประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงจากเดิมไปอย่างมาก โดยเฉพาะการประถมศึกษา กล่าวคือ รัฐบาลทุกสมัยได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษาของประชาชนโดยทั่วไป เริ่มตั้งแต่การประกาศของคณะราษฎร นโยบายทางการศึกษาของรัฐบาลแต่ละคณะ และความพยายามในการแก้ไขปรับปรุงแผนการศึกษาชาติ ตลอดจนหลักสูตรประถมศึกษา แต่อย่างไรก็ดี การจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาส่วนใหญ่ยังคงอาศัยวัดเป็นสถานที่ให้การศึกษา โดยมีครูเป็นบุคคลสำคัญและเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้นักเรียนทุกคนจะต้องเชื่อฟัง สิ่งที่ครูถ่ายทอดให้นักเรียนคือ ความรู้ ทักษะ และวัฒนธรรมในอดีตนั่นสิ่งที่ถ่ายทอดให้นักเรียนจึงล้วนแต่เป็นเนื้อหาที่ครูเห็นว่าสำคัญและจำเป็นเท่านั้น นักเรียนมีส่วนร่วมในการเรียนการสอนน้อย ส่วนใหญ่จะเป็นเพียงผู้รับความรู้แล้วจดจำไปใช้

ในการสอบเพื่อประเมินผลว่าจำไปได้มากน้อยเท่าใด ส่วนเอกสารที่ใช้เป็นแนวทางการจัดการเรียนการสอนนั้นได้เริ่มมีประมวลการสอนใช้ในปี พ.ศ. 2480 นอกเหนือไปจากแบบเรียนที่ใช้อยู่แต่ดั้งเดิม ส่วนการวัดและประเมินผลการเรียนการสอนดำเนินการตามหลักสูตร พ.ศ. 2464 และระเบียบการสอบภาคความรู้นักเรียนตามหลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ. 2480 ซึ่งมีเพียงการสอบไล่ปลายปีครั้งเดียวภายในเดือนมีนาคม เพื่อเลื่อนชั้นเรียน โดยการสอบในภาคความรู้ส่วนใหญ่จะใช้ข้อสอบอัตนัยที่เน้นความจำ และการสอบภาคปฏิบัติจะสอบโดยให้นักเรียนได้ปฏิบัติจริง สำหรับเกณฑ์การตัดสินผลการสอบไล่ได้ คิดจากคะแนนรวมในทุกวิชารวมกันตั้งแต่ร้อยละ 50 ขึ้นไป และมีเวลาเรียนในรอบปีไม่น้อยกว่าร้อยละ 60 การดำเนินการสอบไล่ปลายปีดังกล่าวส่วนใหญ่จะดำเนินการไปโดยเคร่งครัด

การดำเนินการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาในช่วงนี้มีการขยายตัวอย่างเห็นได้ชัด จากอัตราการเพิ่มขึ้นของจำนวนโรงเรียน ครู และนักเรียน ซึ่งผลการดำเนินการจัดการศึกษาสามารถประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาได้ครบทุกตำบลในปี พ.ศ. 2478 และจัดสร้างโรงเรียนประชาบาลได้ครบทุกตำบลในปี พ.ศ. 2479 แต่หากพิจารณาจากจำนวนนักเรียนที่สามารถเลื่อนชั้นไปเรียนในชั้นสูงขึ้นได้ และจากผลการสอบไล่ได้ของนักเรียนในแต่ละปี ตลอดจนวุฒิของครูที่สอนในระดับนี้ จะพบว่ายังอยู่ในระดับที่ไม่น่าพอใจนัก

นอกจากนี้การดำเนินการจัดการศึกษาซึ่งเน้นด้านการส่งเสริมการปกครองในระบอบประชาธิปไตย และปลูกฝังให้นักเรียนรู้จักสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองดี โดยกำหนดเนื้อหาให้เรียนในหลักสูตรชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2480 แม้ว่าการจัดการเรียนการสอนเพื่อปลูกฝังคุณลักษณะดังกล่าวนี้จะไม่ปรากฏผลเด่นชัด แต่อย่างน้อยนักเรียนที่จบหลักสูตรประโยคประถมศึกษาไปแล้วก็คงจะมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิ และหน้าที่ ตลอดจนมองเห็นคุณค่าของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยบ้าง

การดำเนินการจัดการศึกษาดังกล่าวข้างต้น อาจกล่าวได้ว่ายังไม่บรรลุผลตามจุดหมายที่วางไว้ ทั้งนี้เพราะประสบปัญหาหลายประการ ได้แก่ ปัญหาความขาดแคลนงบประมาณ ปัญหาความขาดแคลนครูทั้งปริมาณและครูที่มีวุฒิทางครู ปัญหาผู้ปกครองและนักเรียนไม่เห็นคุณค่าและความจำเป็นของการศึกษา ปัญหาการขาดแคลนอุปกรณ์การเรียนการสอน และปัญหาจากสงคราม

อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การจัดการศึกษาระบบโรงเรียนในระยะแรก ผู้นำการศึกษาระดับสูงจะเป็นผู้ที่รับพระบรมราโชบายและพระราชดำริมากำหนดเป็นนโยบายการจัดการศึกษา ดังนั้นการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของประเทศไทยในระยะที่ประเทศอยู่ภายใต้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จึงมีจุดมุ่งหมาย แนวทางการจัดการศึกษา และการดำเนินการจัดการศึกษา เป็นไปตามพระราชประสงค์ และขึ้นอยู่กับพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสนาบดี และข้าราชการสำนักที่มีความรู้ ความสามารถในขณะนั้น โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญคือ การผลิตบุคลากรให้กับหน่วยงานทางราชการที่จัดตั้งขึ้นใหม่ และสร้าง ความมั่นคงทางการเมืองการปกครองท่ามกลางอิทธิพลจักรวรรดินิยมตะวันตก และความไม่มั่นคงทางการเมืองภายในประเทศ แนวทางการจัดการศึกษาจึงดำเนินไปเพื่อสนองจุดมุ่งหมายดังกล่าว บุคคลผู้เข้ารับการศึกษาส่วนใหญ่จะมุ่งเพื่อ "เป็นเจ้าของคนนาคน" และเป็นค่านิยมในสังคมที่นิยมรับราชการและคหบดีในการใช้แรงงาน ซึ่งเป็นอุปสรรคประการหนึ่งที่ทำให้การจัดการศึกษาด้านอาชีวศึกษาในระยะต่อ ๆ มาไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร

ต่อมาเมื่อประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยในปี พ.ศ. 2475 และมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ สภาการณทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง รวมทั้งการศึกษาซึ่งเป็นเครื่องมือที่จะพัฒนาชาชวรให้สอดคล้องกับระบบการปกครองแบบใหม่ได้ผ่นพวนเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับ เพื่อให้มีเหมาะสมกับสภาวการณ์ โดยคณะราษฎรได้กำหนดให้การศึกษาเป็นหลัก 1 ใน 8 ประการในการบริหารประเทศ ซึ่งแสดงถึงเจตนารมณ์ของคณะราษฎรที่มีต่อการจัดการศึกษาของชาติ ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากความเข้าใจของผู้บริหารประเทศในช่งนี้ ที่เข้าใจว่า "ราษฎรธังชาดการศึกษาเป็นส่วนใหญ่" (ปรีดี พนมยงค์, 2515) และเป็นข้อกล่าวอ้างว่าเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดความวุ่นวายในการบริหารประเทศในระบอบใหม่ (ประสูร ภมรมนตรี, 2518) ดังนั้นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย และแนวทางการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาในรัฐธรรมนูญ นโยบายทางการศึกษาของรัฐบาล พระราชบัญญัติประถมศึกษา แผนการศึกษาชาติ และหลักสูตรประถมศึกษา ที่ประกาศใช้ในช่วงเวลาดังแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2488 จึงให้ความสำคัญกับ

การพัฒนาคุณลักษณะนักเรียนเพื่อตอบสนองความต้องการของประเทศมากกว่าความต้องการของนักเรียนและชุมชน ดังนั้นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย และแนวทางการจัดการศึกษาในอนาคต ควรเป็นไปเพื่อพัฒนานักเรียนให้ครบทุกด้านทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ตลอดจนมีคุณลักษณะเหมาะสมกับความต้องการของชุมชน สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของประเทศที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ โดยให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการกำหนดคุณลักษณะดังกล่าวร่วมกับหน่วยงานของทางราชการ

เนื่องจากการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษา เป็นการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับราษฎรส่วนใหญ่ของประเทศ ซึ่งมีแนวโน้มจะขยายเวลาการศึกษาออกไปเป็น 12 ปีในอนาคตอันใกล้ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องวิจัยประมาณในการดำเนินการจัดการศึกษาจำนวนมาก และเป็นภาระที่หนักเกินกว่าที่รัฐบาลจะสามารถพัฒนาคุณภาพการศึกษาของชาติให้เท่าเทียมกันได้ ในอดีตเคยมีการจัดการศึกษาในรูปแบบการเก็บ "เงินศึกษาฟรี" จากรัฐเป็นภาษีการศึกษา เพื่อนำมาเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งถือเป็นวิธีการสร้างจิตสำนึกในการรับผิดชอบต่อการศึกษาของท้องถิ่นตนเองให้กับราษฎร แต่เนื่องจากมีปัญหาเกี่ยวกับการจัดเก็บ รวมทั้งปัญหาด้านเศรษฐกิจของราษฎรส่วนใหญ่ของประเทศที่อาจจน ทำให้ระบบการเก็บเงินภาษีต้องถูกยกเลิกไป แต่ในปัจจุบัน โครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของประเทศได้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่พัฒนามากขึ้น ในขณะที่ประเทศชาติมีความจำเป็นต้องพัฒนาระบบการศึกษาให้ก้าวเท่าทันกับความเจริญทางด้านอื่น ๆ ของประเทศ และก้าวไปอย่างมั่นใจในวงประชาคมโลก จึงมีความจำเป็นที่การจัดการศึกษาต้องได้รับความร่วมแรงร่วมใจจากประชาชนทุกคนทุกส่วนในประเทศ ดังนั้นการนำเอาระบบการเก็บเงินภาษีการศึกษาที่เคยมีมาในอดีตกลับมาใช้อีกครั้งหนึ่ง อาจจะเป็นวิธีการในการกระตุ้นให้ประชาชนหันมาให้ความสนใจกับการจัดการศึกษามากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้การกำหนดจุดมุ่งหมาย และแนวทางการจัดการศึกษาในเอกสารต่าง ๆ ควรมีลักษณะที่สอดคล้องและต่อเนื่องกัน เป็นการวางแผนในระยะยาวโดยกำหนดเป็นจุดมุ่งหมายการจัดการศึกษาที่แน่นอนว่า จะสร้างเสริมให้เด็กเรียนที่ผ่านระบบการศึกษาในระดับประถมศึกษาให้มีคุณลักษณะอะไรบ้าง ในลักษณะที่ฝึกรูปแบบปฏิบัติสามารถเข้าใจ และนำไปปฏิบัติได้ตรงกันทั่วประเทศ

สำหรับการดำเนินการจัดการศึกษาในช่วงเวลาดังกล่าว ได้ให้ความสำคัญกับการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้นักเรียนอ่านออก เขียนได้ และคิดคำนวณเป็น ตลอดจนรู้จักการรักษาสุขภาพส่วนบุคคล โดยใช้วิธีการวัดและประเมินผลภาคความรู้ด้วยข้อสอบแบบอัตนัย ซึ่งเป็นการฝึกฝนทักษะการเขียนให้กับนักเรียน ทำให้นักเรียนที่จบการศึกษาในระดับนี้มีความสามารถในการสื่อสารด้วยการเขียน ในระยะต่อมาได้มีการนำเอาวิธีการวัดและประเมินผลด้วยข้อสอบปรนัยมาใช้อย่างแพร่หลาย ทำให้นักเรียนขาดการฝึกฝนทักษะในการเขียน และการคิดคำนวณที่ละเอียดลึกซึ้ง ซึ่งในปัจจุบันนักวัดผลทางการศึกษาได้กลับมาให้ความสำคัญกับการวัดและประเมินผลด้วยข้อสอบแบบอัตนัยมากขึ้น (สวัสดิ์ จงกล, สัมภาษณ์, 18 ตุลาคม 2538) นอกจากนี้ในการจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับความรู้พื้นฐานในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้มีการจัดให้นักเรียนได้ทดลองปฏิบัติจริงทั้งที่บ้านและโรงเรียน ซึ่งเป็นการปลูกฝังอุปนิสัยให้นักเรียนรักการทำงาน มีความอดทน เห็นคุณค่าของการใช้แรงงานในการประกอบอาชีพ และไม่ถูกอาชีพที่ใช้แรงงาน ซึ่งในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ก็ได้กำหนดให้นักเรียนเรียนการสอนเกี่ยวกับงานอาชีพในกลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพไว้ โดยยึดหยุ่นให้แต่ละโรงเรียนจัดสอนเกี่ยวกับงานอาชีพในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่สมควรได้รับการสนับสนุน และจัดให้มีการดำเนินการอย่างจริงจัง เพื่อพัฒนาให้นักเรียนประถมศึกษาได้เรียนรู้ "เท่าที่งานทำงานเป็น และสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้" (เอกวิทย์ ๘ กลาง, สัมภาษณ์, 22 กุมภาพันธ์ 2539)

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 - 2488 ได้คงอยู่ภายใต้อิทธิพลของสภาพการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อการศึกษา แนวทางการจัดการศึกษา และการดำเนินการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาของประเทศอย่างเห็นได้ชัด คือ

1. อิทธิพลทางสังคม

อิทธิพลทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาของชาติ ในช่วงนี้ คือ ราษฎรไม่เห็นคุณค่าและความสำคัญของการศึกษา ทั้งนี้ส่วนหนึ่งอาจเกิดจากการที่การจัดการศึกษาระดับประถมศึกษายังไม่สามารถพิสูจน์ให้เห็นชัดเจนได้ว่า ในสภาพความเป็นอยู่ของราษฎรที่ความต้องการขั้นพื้นฐานยังไม่ได้รับการตอบสนอง และเด็กเป็นแรงงานในการทำนาทากินทั้งทางตรง เช่น ช่วยทำงานในเรือสวน ไร่ นา และ ทางอ้อม เช่น ช่วยเลี้ยงน้องเพื่อให้พ่อแม่ไปทำงาน การส่งเด็กเข้าเรียนจะทำให้เด็กมีความสามารถโดยเฉพาะในการผลิตทางการเกษตร เมื่อจบการศึกษามากกว่าการที่เด็กไม่ได้เข้าเรียนอย่างไรบ้าง ดังนั้นในด้านสภาพสังคม จึงอาจกล่าวได้ว่า ค่านิยม เจตคติ และสภาพแวดล้อมด้านสังคมยังไม่เอื้ออำนวยต่อการจัดการศึกษาในระดับนี้

2. อิทธิพลทางเศรษฐกิจ

เนื่องจากการศึกษาจะก้าวหน้าไปได้เนื่องจากนั้น ขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นสำคัญ ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวประเทศไทยต้องเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำต่อเนื่องเป็นเวลานาน งบประมาณที่กระทรวงธรรมการได้รับในแต่ละปีมีจำนวนจำกัด ไม่สอดคล้องกับอัตราการขยายตัวด้านปริมาณของการศึกษาระดับประถมศึกษาในช่วงนี้ ทำให้การจัดการศึกษาไม่บรรลุจุดมุ่งหมายทั้งด้านปริมาณ และคุณภาพ

3. อิทธิพลทางการเมือง

อิทธิพลทางการเมืองสำคัญที่มีต่อการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษา คือ การกำหนดเงื่อนไขการปกครองแบบประชาธิปไตยเต็มรูป จากจำนวนราษฎรที่สำเร็จการศึกษาภาคบังคับ ภายในกำหนดเวลา 10 ปี และเปลี่ยนเป็น 20 ปี ในเวลาต่อมา ซึ่งทำให้นโยบายการจัดการศึกษาที่ปรากฏในนโยบายการศึกษาของรัฐบาลแต่ละคณะ มุ่งขยายการศึกษาระดับประถมศึกษาไปสู่ราษฎรอย่างกว้างขวาง โดยการประกาศใช้

พระราชบัญญัติประถมศึกษาให้ครอบคลุมพื้นที่ภายในประเทศเพิ่มมากขึ้นทุกปี จนกระทั่งสามารถประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ได้ครบทุกตำบลในปี พ.ศ. 2478 ซึ่งเป็นปีเดียวกันกับการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาฉบับใหม่ ในปีต่อมารัฐบาลก็สามารถจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลได้ครบทุกตำบล หลังจากนั้นจุดมุ่งหมาย และแนวทางการจัดการศึกษาของรัฐบาลที่เข้ามาบริหารประเทศในช่วงต่อ ๆ มาก็มุ่งเพื่อลดอายุการเกณฑ์เด็กให้ได้ตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2478 คือส่งเข้าปีที่ 8 ในขณะที่เด็กรับก็พยายามพัฒนาคุณภาพการศึกษาระดับประถมศึกษาด้วยการส่งเสริมวิถีสถานะของครู และเร่งผลิตครู จัดสร้างโรงเรียนประเภทดาราโดยความร่วมมือของชุมชนเพิ่มมากขึ้น ปรับปรุงหลักสูตร และสรรหาคำว่า ทั้งนี้ผู้นำการศึกษามีแนวความคิดและความเชื่อว่า ถ้าขยายการศึกษาในระบบโรงเรียนมากขึ้นเพียงใด ราษฎรก็จะมีคุณภาพมากขึ้นเท่านั้น ดังความตอนหนึ่งในคำชี้แจงของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการในคณะรัฐบาล คณะที่ 9 ที่ว่า ". . . ประถมศึกษา สำคัญคือ ขอให้เด็กได้เข้าเรียนให้หมด และให้พยายามจัดตั้งโรงเรียนให้มากที่สุด อหากให้เด็กได้ผ่านการประถมศึกษา คือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ไปให้มากที่สุด . . ." (อ้างถึงใน รอง ศอสามานท์ และคณะ, 2507) โรงเรียนจึงเปรียบเสมือน "อาสาสมัครประโชน์ของการพัฒนาคุณภาพพลเมืองของประเทศ" (สุนทร วิจิตร, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2538)

ดังนั้นการศึกษาระดับประถมศึกษาที่รัฐจัดให้กับราษฎรจึงเป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการและความจำเป็นของประเทศตามรัฐธรรมนูญมากกว่าความต้องการของนักเรียนและชุมชน เช่น คำแถลงนโยบายของรัฐบาลสมัยมหาอำมาตย์โท พระสามอินปดด้ว นิตยาดา (10 ธันวาคม 2475 - 1 เมษายน 2478) ได้กล่าวไว้ในนโยบายทางธรรมการว่า จะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาให้ทั่วถึงทั้งกรุงเทพฯ และหัวเมือง เพื่อให้ได้ปริมาณตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ รัฐบาลสมัยต่อมาส่วนใหญ่ที่มีการแถลงนโยบายทาง การศึกษาก็ได้เน้นความต้องการและความจำเป็นในด้านของรัฐธรรมนูญ เช่น ให้ผู้ได้รับ การศึกษานำตัวดำเนินอาชีพ เพื่อปฏิบัติหน้าที่ตามรัฐธรรมนูญได้ดี หรือให้ได้รับการอบรมใน ระบบการปกครองแบบรัฐธรรมนูญ หรือขยายประถมศึกษาให้มีโรงเรียนประชาบาลอย่าง น้อยตำบลละ 1 โรงเรียน เพื่อให้ก้าวหน้าแพร่หลายได้ผลตามที่รัฐธรรมนูญต้องการ

การกล่าวถึงความต้องการและความจำเป็นของบุคคล และชุมชนได้กล่าวไว้ข้างแต่ก็ไม่ได้
 ต่อเนื่องและจริงจังนัก เช่น ในสมัยรัฐบาลของพระยามโนปกรณนิติธาดา (ขณะรัฐมนตรี
 คณะที่ 2) ที่ระบุว่า ในส่วนวิชาสี่หะตั้งโรงเรียนวิสามัญศึกษาทั้งแผนกสิกกรรม อุตสาหกรรม
 และพาณิชย์กรรมให้ครบครันตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาขึ้นไป

นอกจากนี้รัฐบาลที่เข้ามาบริหารประเทศ ในช่วงภายหลังการเปลี่ยนแปลง
 การปกครอง พ.ศ. 2475 - 2488 ยังได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาเพื่อความมั่นคงของ
 ประเทศ ทั้งนี้เพราะต้องการสร้างเอกภาพของคนในชาติให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
 ขณะที่ประเทศชาติต้องเผชิญหน้ากับปัญหาที่สำคัญจากต่างประเทศ คือ การล่าอาณานิคมของ
 ชาติตะวันตกทั้งในระยะก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ตลอดจนปัญหาการเมืองระหว่าง
 ประเทศ เช่น การเผยแพร่ความคิดทางการเมืองการปกครองระบอบสาธารณรัฐของพรรค
 ก๊กมินตั๋งให้กับคนไทยเชื้อสายจีน ซึ่งกระทบกระเทือนต่อความมั่นคงทางการเมืองของ
 รัฐบาลไทยในยุคนั้น เมื่อสภาวะการเป็นดังนี้ รัฐบาลจึงจำเป็นต้องจัดการปกครองแบบรวม
 ศูนย์ให้กระชับ เพื่อให้ราษฎรไทยทุกคนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้มากที่สุดโดยอาศัย
 การศึกษาภาคบังคับซึ่งเป็นการศึกษาที่ราษฎรส่วนใหญ่ของประเทศได้รับเป็นเครื่องมือ
 อย่างไรก็ดี ในด้านองค์ประกอบทางเศรษฐกิจ ในขณะที่รัฐบาลยอมรับความสำคัญของ
 การประถมศึกษาว่า เป็นการศึกษาภาคบังคับที่ประชาชนทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับแต่ด้วย
 ความจำกัดทางเศรษฐกิจ และการเมืองทั้งภายในประเทศ และภายนอกประเทศ รัฐบาล
 จึงไม่สามารถจัดให้ทั่วถึงภายในระยะเวลาที่กำหนดได้ ดังนั้นในบทเฉพาะกาลของ
 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2483 จึงได้เปลี่ยนเงื่อนไขเกี่ยวกับระยะเวลาใน
 การให้การศึกษาระดับประถมศึกษาของชาติใหม่

ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป

1. ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การศึกษาระดับประถมศึกษาในช่วง
 พ.ศ. 2489 - ปัจจุบัน โดยการนำเอาวิถีการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า
 มาใช้ในการดำเนินการวิจัย
2. ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในระดับการศึกษาอื่น ๆ ในช่วงเวลา
 ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 - 2488